

УДК 378.4(477.74-21):929Григорович(049.32)''1815/1876''

І. С. Гребцова,

доктор історичних наук,
професор кафедри нової і новітньої історії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Елісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 723 62 87
e-mail: isgrebtsova@mail.ru

**НАУКОВЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ДО 200-РІЧЧА В. І. ГРИГОРОВИЧА**

Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович : монографія / О. Б. Дьомін, М. В. Алексеєнко ; авт. передмови І. М. Коваль ; наук. ред. В. О. Колесник ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. Г. В. Великодна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2015. – 482 с. – (Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова ; випуск : «Славістика»).

Нещодавно викладачі та студенти, жителі Одеси відмічали 150-річний ювілей Одеського університету. Ця знаменна подія співпала з 200-річним ювілеєм з дня народження Віктора Івановича Григоровича (1815-1876), одного з яскравих науковців університету XIX ст. Філолог, історик, палеограф, професор Казанського і Московського університетів, перший професор кафедри історії та літератури слов'янських нарід і перший декан історико-філологічного факультету Новоросійського університету В. І. Григорович був одним з тих, хто стояв біля витоків вітчизняної славістики.

Діяльності та науковій спадщині відомого вченого в ювілейних рік присвятили свою монографію доктор історичних наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії О. Б. Дьомін і співробітник Наукової бібліотеки Одеського національного університету М. В. Алексеєнко. Сьогодні інтелектуальна історія як елемент аналізу суспільно-політичного і науково-культурного життя модерної доби є актуальним напрямком досліджень і заслуговує на серйозну увагу істориків.

Слід відзначити багатогранну пошукову роботу авторів, яка дозволила їм створити фундаментальну джерельну базу монографії. Автори плідно працювали в бібліотеках і архівних фондах України, що дало їм можливість залучити до наукового обігу низку нових джерел. Біографічний метод у контексті аналізу історіографічного процесу, на чому базується дане дослідження, є одним із перспективних методологічних підходів до вирішення подібного роду завдань. У книзі О. Б. Дьоміна і М. В. Алексеєнко такий підхід був успішно реалізований.

Монографія складається з трьох розділів. Перший розділ «У пошуках слов'янських скарбів: до 200-ї річниці з дня народження Віктора Івановича Григоровича» підготував професор О. Б. Дьомін. Автором другого розділу «Слов'янська книгозбірня В. І. Григоровича – наукові пошуки вченого» стала випускниця історичного факультету, співробітник відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ М. В. Алексеєнко. Вона ж є упорядник третього розділу «Каталог книжкового зібрання Віктора Івановича Григоровича». В рамках певного історичного періоду авторам монографії вдалося простежити професійне становлення В. І. Григоровича як науковця і дослідити процес формування його наукової спадщини.

В першому розділі рецензованої праці «У пошуках слов'янських скарбів: до 200-ї річниці з дня народження Віктора Івановича Григоровича» (с. 11-52) О. Б. Дьомін всебічно проаналізував становлення вченого від перших кроків навчання в Уманському училищі, Харківському і Дерптському університеті до періоду, коли В. І. Григорович досяг вершини своєї професійної кар'єри, ставши відомим дослідником. Розглядаючи роки навчання В. І. Григоровича, автор справедливо наводить думку професора Новоросійського університету О. О. Кочубинського, який писав, що саме в Дерптському університеті перед В. І. Григоровичем «широко розкрилась і філософія Гегеля, яка обійняла усю Європу, і раціональні класичні студії з їхнім культом виховної старовини; між ними несміло, випадково пробивалися й слов'янські питання, що зачіпали мимохідь допитливого юнака-класика» (с. 12). І хоча тоді він ще не проникся духом славістики, але вже зміг звернути увагу на неї, як на новий і дуже перспективний напрямок досліджень. Роки навчання, безумовно, заклали міцний фундамент знань В. І. Григоровича.

О. Б. Дьомін проаналізував перші наукові роботи В. І. Григоровича з слов'янської філології у Казанському університеті, які дозволили вченому представити в 1842 р. працю «Досвід викладання літератури в її найголовніших епохах», за що йому було присуджено ступінь магістра. Помітний акцент автор зробив на періоді закордонного відрядження (1844-1847) В. І. Григоровича, під час котрого науковець спілкувався з відомими діячами слов'янських народів, збирав слов'янські книжки і рукописи. О. Б. Дьомін справедливо підкреслює, що відомості, які отримав В. І. Григорович після подорожі, вчений висвітлив у низці своїх робіт, що зробило його знаним у науковому та університетському просторах.

У монографії О. Б. Дьомін характеризує короткий час викладацької роботи В. І. Григоровича в 1848 р. у Московському університеті. Більш глибоко автор першого розділу розглядає період викладання науковця в Казанському університеті, якому він присвятив значну частину життя (1849-1864), де проявив себе як мовознавець та історик, що постійно підкреслюється у рецензованій монографії. Саме в Казані визначився подальший життєвий шлях В. І. Григоровича – шлях науковця-славіста.

Головна увага, цілком виправдано, О. Б. Дьоміним сконцентрована на періоді викладання вченого в Новоросійському університеті. В. І. Григорович фактично увійшов до складу фундаторів молодого університету, став першим деканом історико-філологічного факультету (1865-1868). Досягнення і складнощі роботи на цієї посаді всебічно досліджує автор розділу. По закінченню першого терміну В. І. Григорович відмовився від подальшої адміністративної роботи, бажаючи займатися наукою. В університеті професор В. І. Григорович постав як історик широкого профілю. Він практично відійшов від філології й писав наукові праці з різних напрямків історії, тобто в Новоросійському університеті змінюється тематика його публікацій та наукових інтересів.

Всебічно проаналізувавши внесок В. І. Григоровича в становлення університету і факультету, О. Б. Дьомін відмічає плідну наукову і викладацьку роботу В. І. Григоровича в останні роки його перебування в Одесі та зупиняється на його несподіваній відставці. Значення В. І. Григоровича для Новоросійського університету професор Дьомін сформулював чітко й аргументовано, підкресливши, що науковець не тільки передавав знання, не тільки збирав та накопичував письмові скарби, але й радо ділився ними. Подарована В. І. Григоровичем університету слов'янська бібліотека засвідчила широту та благородство душі людини науки. Автором розділу переконливо обґрунтований взаємозв'язок наукових праць В. І. Григоровича зі слов'янської історії з рівнем розвитку історичної науки в країні, ступенем зацікавленості в поширенні цього напрямку в рамках мінливої політичної ситуації XIX ст.

Другий розділ «Слов'янська книгозбірня В. І. Григоровича – наукові пошуки вченого» (с. 53-74) належить М. В. Алексеєнко. Авторка розглядає процес формування книжкових фондів Новоросійського університету, підкресливши, що початок практики створення іменних книжкових фондів у бібліотеці університету було покладено даром славіста В. І. Григоровича. Цей дар зберігається з самого початку існування університетської бібліотеки як «Відділ зі слов'янської філології професора В. І. Григоровича», більша частина якого була зібрана науковцем під час подорожі слов'янськими землями у 1844-1847 рр.

Сама ідея збирання книг з історії, філології та літератури слов'янських народів з'явилася у В. І. Григоровича ще до початку його подорожі. М. В. Алексеєнко припускає, що цьому сприяло знайомство В. І. Григоровича зі слов'янською бібліотекою О. М. Бодяньського, що цілком можливо. Дослідниця докладно зупиняється на етапах подорожі В. І. Григоровича та простежує місця придбання стародруків і рукописів, труднощі їх доставки у Російську імперію. М. В. Алексеєнко відмічає, що, на превеликий жаль, спочатку розбір книг славістичної бібліотеки професора В. І. Григоровича в бібліотеці університету не відрізнявся особливою ретельністю та продуманістю, тому процес їх систематизації затягнувся.

Змістовним і цікавим є аналіз у другому розділі слов'янських видань, що зібрав В. І. Григорович, характеристики їх авторів, відомих і не дуже відомих. З

цього матеріалу є очевидним, що не тільки праці вітчизняних науковців (О. Бодяньського, І. Срезневського, М. Максимовича та ін.) з історії і філології слов'ян були присутні у зібранні В. І. Григоровича. Вельми помітне місце у ньому займають праці південнослов'янських і західнослов'янських науковців та літераторів (І. Богорова, В. Водника, В. Ганки, І. Гундулича, Й. Добровського, В. Караджича, А. Мажуранича, С. Радулова, А. Сломшека, Й. Хаджича, Й. Шафарика та ін.). Підводячи підсумки, автор розділу влучно зауважує, що книжковий дар професора В. І. Григоровича бібліотеці Новоросійського університету був не бібліофільським зібранням, а спеціально дібраною науково-навчальною слов'янською бібліотекою, яка була розрахована на використання її викладачами та студентами.

До окремого каталогу бібліотеки надійшли подаровані В. І. Григоровичем протягом 60-70-х рр. XIX ст. Новоросійському університету рукописи. Вони були виділені в раритетний рукописний відділ, загальна кількість якого становить 59 одиниць рукописів. Авторка констатує, що подаровані славістом рукописи, зараз зберігаються в Одеській національній науковій бібліотеці, і справедливо пояснює це реорганізацією вищої школи та бібліотеки університету як складової частини вищого навчального закладу.

М. В. Алексеєнко наводить дуже цікавий факт: нещодавно у фонді Наукової бібліотеки ОНУ вдалося виявити ще один примірник рукопису з дару професора В. І. Григоровича. Належність рукопису до подарованих славістом Новоросійському університету раритетів дослідниця аргументовано підтверджує записом у «Каталогі Фундаментальної бібліотеки Ришельєвського лиця», куди він був помилково записаний разом із книгами. В. І. Григорович прагнув придбати майже все, що видавалося в Європі зі славістики. Як справедливо підкреслює М. В. Алексеєнко, сама славістика на прикладі книжкового фонду вченого постає як науковий простір, що не має політичних кордонів.

Найбільшим за обсягом (с. 76-444) у монографії є професійно складений М. В. Алексеєнко третій розділ під назвою «Каталог книжкового зібрання Віктора Івановича Григоровича». Він відкривається вступною статтею від упорядника. В даному розділі дослідниця поділяє книжкові скарби В. І. Григоровича на видання кириличного шрифту, видання латинського шрифту і видання грецького шрифту; запропонує класифікацію видань по періодичності, поділивши їх на періодичні та продовжувані видання. Також третій розділ вміщує алфавітний покажчик назв, хронологічний покажчик, географічний покажчик міст видання, покажчик провенієнцій і список умовних позначень використаної літератури.

У монографії окремо складений «Іменний покажчик» (35 с.), що значно полегшує роботу дослідників життя та книжкової спадщини В. І. Григоровича.

Комплексний аналіз історіографічного доробку вченого дозволив авторам монографії всебічно розглянути поступове нарощування знань в сфері слов'янознавства в російському академічному просторі, виявити тенденції і

напрямки змін позицій і методологічних підходів дослідника. Авторам вдалося встановити, що В. І. Григорович у процесі свого становлення як науковця пройшов складну еволюцію, яка в значній мірі визначалася політичними і соціокультурними факторами, а також особистісними якостями діяча академічного середовища.

При всіх вадах роботи, слід відзначити, що у монографії недостатньо розкритий ще один важливий аспект діяльності В. І. Григоровича – практична робота науковця в руслі підтримки слов'янських народів. На наш погляд, факт того, що наукова діяльність вченого-славіста мала своє практичне втілення, також заслуговує бути окремо відміченим. Зокрема, в другій половині XIX ст. у Російській імперії і за її межами набула поширення ідея слов'янської єдності, результатом чого стало створення спочатку в Москві, пізніше і в інших містах імперії слов'янських благодійних товариств. В Одесі під назвою «Слов'янське благодійне товариство імені св. Кирила і Мефодія» така організація почала діяти весною 1869 р., а її статут був затверджений урядом у травні наступного року. Сучасники підкреслювали, що думка про створення слов'янського товариства належала само В. І. Григоровичу. Він став першим секретарем товариства і одним з найбільш зацікавлених у його діяльності членів цієї благодійної організації. Починаючи з допомоги слов'янської молоді у придбанні освіти в навчальних закладах Російської імперії, з перекладу праць слов'янських літераторів, науковців і громадських діячів, товариство поступово змінювало свої пріоритети. 1875-1876 роки ознаменувалися хвилею виступів балканських народів проти турецького панування: Старозагорське повстання, повстання в Боснії та Герцеговині, Квітневе повстання 1876 р. у Болгарії. У цих умовах слов'янське товариство постійно надавало матеріальну підтримку боротьбі за незалежність балканських слов'ян. Наприкінці 1875 р. В. І. Григорович прийняв від Одеського слов'янського товариства доручення проводити збір пожертвувань на користь потерпілих герцеговинців і босняків у всіх навчальних закладах міста. В тому ж році товариство зібрало близько 9000 руб. пожертвувань. У групі благодійників помітне місце належало професорам і співробітникам Новоросійського університету. Основна маса пожертвувань тоді призначалася мирним жителям Боснії і Герцеговини, які постраждали в період повстання.

Професори В. І. Григорович та О. М. Богдановський також виступили ініціаторами створення спеціального міського комітету зі збору коштів для сімей Боснії і Герцеговини, але цей задум так і не було реалізовано. Всі права в даному питанні зберегло за собою слов'янське благодійне товариство. З весни 1876 р. правління товариства змінило характер діяльності по відношенню до повсталого регіону. Велика частина пожертвувань у цей період призначалася вже не постраждалим від повстання сім'ям, а адресувалася «борцям за свободу». Було відкрито спеціальний рахунок для відправки добровольців в Сербію та їх повернення на батьківщину, який поповнювався приватними пожертвами. Активну роботу зі збору матеріальної допомоги повсталим проводили викла-

дачі Новоросійського університету на чолі з В. І. Григоровичем. Проте це лише маленький, хоча і важливий штрих до портрету науковця-славіста.

Книга дослідників О. Б. Дьоміна і М. В. Алексеєнко, яка всебічно розкриває життя і діяльність В. І. Григоровича, глибоко аналізує наукову спадщину і книжкове зібрання видатного славіста, має безперечний інтерес для істориків, філологів та інших представників гуманітарних знань, усіх, хто цікавиться історією науки й університету. Монографія є фундаментальним, новаторським дослідженням, яке узагальнює і підсумовує результати тривалої роботи її авторів над проблемою. Успішна розробка цього напрямку, вихід даної монографії дозволяє стверджувати, що у межах Одеського національного університету імені І. І. Мечникова систематично народжуються цінні наукові праці, якою є рецензована монографія О. Б. Дьоміна і М. В. Алексеєнко «Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович».

Надійшла 29.11.2016 р.